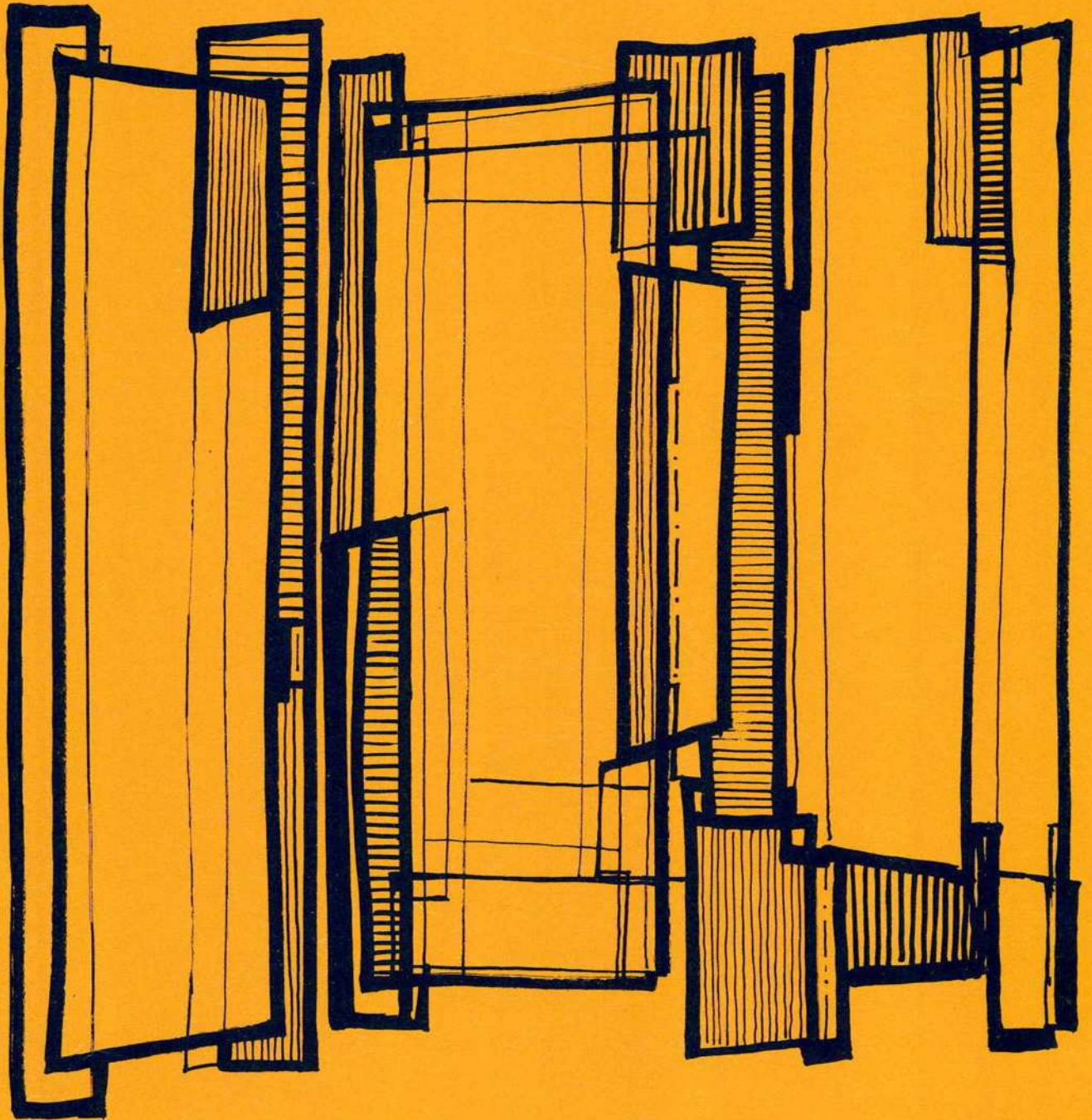

radio scola

1983

- Cuntgnü** 296 Cla Biert – scriptur, trubadur, teatrist I
dad Andri Peer, Winterthur/Lavin
- 297 Cla Biert – scriptur, trubadur, teatrist II
dad Andri Peer, Winterthur/Lavin

2

radio scola

Organ ufizial da la Cumissiùn da Radioscola CRR
(Cuminànza Rumàntscha da Radio a Televisiùn)

Anada 30, 1983, nr. 2

Ediziùn digl Radio Rumàntsch Cuira

Abunamaint frs. 12.— / 6 carnets ad on

pustaztgüns d'abunamaint a carnets singuls en da drizar agl post
da programs, veia digl teater 1, 7000 Cuira, tel. 081/22 95 66

Cuvearta da Jacques Guidon

Tains d'emissiùn mintgame igls gliendesgis (a la gievgia sesur la
repetiziùn) segl 2. program da radio a sen la lengia 1 digl radiotele-
fon a las 9.05–9.35 uras

Cumissiùn da Radioscola

Cristian Joos, president a rapraschantant digl radio, 7000 Cuira,
tel. 081/22 95 66

Niculin Bezzola, mag. primar, 7502 Bever, tel. 082/6 51 38

Richard Cavigelli, scol. sec., 7130 Glion, tel. 086/2 26 94

Gion Clopath, scol. primar, 7099 Trin, tel. 081/38 15 59

Claudio Gustin, inspector, 7531 Sta. Maria, tel. 082/8 53 05

Mario Jegher, scol. sec., 7451 Tinizong, tel. 081/74 17 24

Augustin Manetsch, scol. sec., 7180 Mustér, tel. 086/7 53 32

Cumissiùn redacziunala

Cristian Joos, coordinatur a raspunsavel par l'ediziùn

Richard Cavigelli, 7130 Glion, tel. 086/2 26 94

Rico Falett, 7551 Sent, tel. 084/9 10 32

Mario Jegher, 7451 Tinizong, tel. 081/74 17 24

Sün via

«Mincha di es ün regal», ha dit Cla Biert in fatscha a
la mort chi ha büttà sumbrivunas cun pizs uschè
penetrants süls ultims ons da sia vita. Schi, ün regal
per nus tuots! Cun Cla Biert nun ha la Rumantschia
pers be ad ün scriptur, trubadur ed artist – i'ns manca
quista «figüra da Nann'Engel» chi ha derasà tanta
prüvadentscha in societats, scoulas e famiglias. El ha
fat frunt a quella televisiun chi imnatscha suvent da
bloccar la cultura in famiglia e da chanalisar cumplet-
tamaing la fantasia.

Cla Biert nun ha gnü dabsögn d'ingünas sensaziuns,
d'ingüna «show». Sia fantasia, sia lingua – schi, sia

ouvra ha toc sül viv. Eu til vez circondà dad uffants
chi taidlan «Il Nadal dal bavader». Eu dod a derasar in
ün möd uschè fascinant il s-chet minz dal cristianis-
sem. «Char Men Omaista», ha dit la mattina al bava-
derun cul nas cotschen. E'l misteri es stat accumppli.
Cla Biert füss mort massa bod eir cun 80 ons. Mo nus
nu lain plondscher, – nus eschan grats d'avair pudü
giodair in nos ravuogl ad ün conuman chi'ns ha dat
uschè bler. Andri Peer chi til ha cugnuschü ourdvar
bain ha miss cun quista «Radioscoula» ün ulteriur
term per onurar al trapassà.

rifa

Cuntgnü e datas d'emischiun

21-2-83

Cla Biert – scriptur, trubadur, teatrist I

da la

24-2-83

dad Andri Peer, Winterthur/Lavin

5. classa insü

7-3-83

Cla Biert – scriptur, trubadur, teatrist II

da la

10-3-83

dad Andri Peer, Winterthur/Lavin

5. classa insü

Andri Peer – chi ha preschantà eir a Peider Linsel (RS 6/2 e RS 8/2), a Gian Fontana (RS 11/2); a
Schimun Vonmoos (RS 13/2), a Luisa Famos (RS 23/2) ed ad Artur Caflisch (RS 25/6) – es stat
predestinà per preparar quistas duos emischiuns sur da Cla Biert. Cun diversas registraziuns originalas
– cul autur svesa – esa garanti da dar als scolars impreschiuns chi restan. Üna part dal text «Cla Biert as
preschainta svesa» es previssa per preleger a la classa. Impè da föglis da lavur es agiunt «Il babau» –
ün'istorgia per multiplicar e scumpartir als uffants. Oters texts fich adattats sun aint illa «Vita da
minchadi» pag. 33 (Arriv cun Macaco in ün grond hotel) e pag. 76 (Co ch'eu fetsch ün'istorgia) (RS 2/2,
1971)

Avis:

Il fögl dubel cullas fotografias in quist «Radioscola» po gnir retrat gratuitamaing da la Stampa
Romontscha, 7180 Mustér (086) 7 54 41

Las emischiuns manzunadas (RS) pon gnir retrattas dad Albert Gaudenz, 7524 Zuoz (082) 7 16 58

Cla Biert – scriptur, chantadur, teatrist

- 1 *El chanta per nus e gioda sves la chanzun (dal Bel Bernard?) ch'el recrea chantond. Uschè til tgnaran adimaint blers. (Foto Marianne Wohlleb, Aarau)*
- 2 *Il Cla meditativ dals ultims ons da Cuoir. El stimaiva tanter ils filosofs a Confucius, S. Kirkegaard ed impustüt a Karl Jaspers (Foto Chr. Caduff)*

1

2

3

4

3 «A mamma ed als tschottals veva il pü jent!»

4 La famiglia Biert

Il bap: severità e sen d'autorità

La mamma: avertenza generusa ed intuiziun

Stasia e Balser ston rier dal fotograf. Cla es serius – sco scha'l sentiss chi gniss alch greiv per la famiglia.

5 Il mat, ferm creschü, cun seis fradgliunzs ed oters uffants sül chant porta da sia chasa paterna.

6 Bella vista spontana da l'ustaria Biert cun vtüra davant chà. Ils duos balcuns torts da la stüva fan spicca. L'hom maina grascha e voul güsta as tschantar. (Foto d'ün giast M. Gubler da Turich chi ha tramiss quista cartulina ingrazchond a duonna G. Biert ils 6 lügl 1945)

7 «Las s-charpas dal recrut Biert». Quel chi cugnuescha l'istorgia cun quist titul nu's dà da buonder. Che s-charpüffels! Nö per inguotta cha Cla Biert vaiva aint illa societä da gimnastica dals seminarists a Cuoirä (STV) il surnom (vulgo) BARCA! Mo quistas s-charpas, surdimensiunalas sco l'hom, nun han be fat servezzan militar. Cla tillas ha dovradas per ir in muntogna e per sgjar, impustüt sü munt, quai chi tradischan ils tagls da la fotsch al piz dal pè. (Foto: Atelier Feuerstein, Scuol)

8 Il gö da la libertà, 22 gën 1952 (Foto Feuerstein)

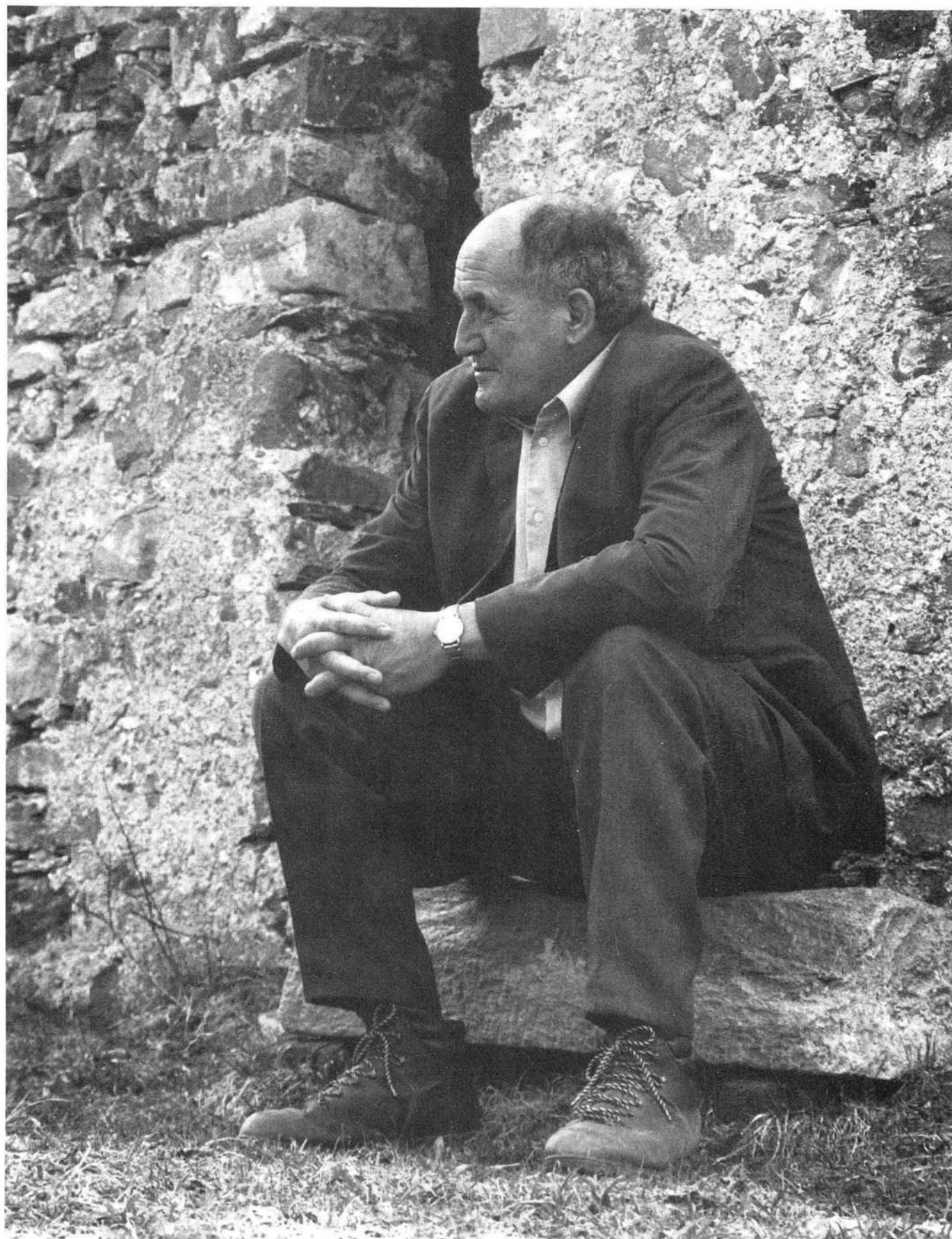
9 Il cabaret «La Panaglia» 1954, Men Rauch, Jon Semadeni, Cla Biert, Johann Carl.

10 Cla Biert illa rolla da la «Rauna da Zuoz»

Cla Biert – scriptur, trubadur, teatrist

dad Andri Peer, Winterthur–Lavin

Cla Biert tschantà davant la ruina da Reziolta (Hohenrätien) davo la visita dals disegns preistorics da Carschenna (1975, Foto: Chr. Caduff)

Survista da las emischiums

Introducziun: Cla Biert legia «Il Nadal dal bavader». Interpretaziun.

«Las glüms», appredschemaint dal raquint.

Cla Biert sco chantadur, actur da teater e cabaret, sco delegà da la cultura rumantscha in Svizra bassa ed a l'ester, sco magister.

Tanteraint chanzuns da Cla Biert culla guitarra.

Revisiun.

Prova our dal roman «La Mūdada».

La vita da Cla Biert, sia vocaziun da magister, sia carriera da scriptur e trubadur rumantsch, sia famiglia, seis amis.

L'ultim greiv temp: malatia e mort.

Las ultimas istorgias.

L'autur legia sves: «Il ballun da Piccard»

Conclusiun.

Cla Biert scrivond. El scriva ingio chi'd es, da giuven in üna sort lobgia sper la stüva sura, plü tard in sias diversas stüvas da lavur. (quia dal 1962)

Ün pêr plets d'accumpagnamaint

Cla Biert ha inrichi e renovà la litteratura ladina (e cun quai rumantscha) cun sia stupenda prosa zūjusa, intensiva, intima e simbolica. Seis raquints (sper seis unic roman «La Mūdada») sun alch dal plü impreschiunont illa litteratura rumantscha da tuot ils temps: ün'ultima sflommiada da la chandaila chi iglümna nossa conscienza rumantscha, o ün cumanzamaint, ün impuls pels giuvens Rumantschs dad hoz ch'els cuntinuan la luotta? Sperain cha la seguonda soluziun vendscha; in mincha cas nun ha Cla Biert mania sias istorgias sco plets da funeral pel rumantsch.

In noss'emischium as trattaraja dad eruir co ch'el ha innovà, inventà, plazzà ed ambientà seis raquint. Sias figüras preferidas e trattas nan sainza as stanglantar, sun ouravant tuot uffants, glieud giuvna in aspettativa, dalet e tristezza. Ils creschüts, pigliond oura ils genituors, chi vegnan muossats ill'enorma forza ed influenza chi exerciteschan sül uffant, fan suvent figüra comica o originala: il butier, il farrer, il frodular, il magister.

Cla Biert es stat ün promotur da la chanzun rumantscha fich talentà ed instancabel, impustüt da la chanzun populara d'Engiadina e da Val Müstair. El s'ha main sfadià per la retschercha e collecziun da quist s-chazi fingià ferm decimà, dimpersè s'ha dedichà a preschantar, ad interpretar quai ch'el vaiva surtut da tschels. Bainschi ha el eir cumplettà, tradüt, megldrà varsaquantas chanzuns.

El ha eir bler e gugent giovà teater in tocs da seis amis ed ha fat da magister in plüs cumüns d'Engiadina ed a Cuira. Nus lessan far resunar ils divers chantins dal vast instrumaint da l'uman e da l'artist Cla Biert e til dudin suvent svesa a raquintar ed a chantar.

Staziuns da sia vita

Cla Biert es nat ils 26 da lügl 1920 in seis cumün patria da Scuol ed es mort ils 19 da marz 1981 a l'ospidal chantunal a Cuira.

El es creschü sù a Scuol cun seis fradgliuns Stasia e Balser ed es i ad imprendar magister davo avair finì las scoulas in cumün. 1936–1940 seminar a Cuira. In ün da quels ons es mort seis bap tras disgrazcha in S-charl. Cla Biert magister primar a Scuol e stüdi da magister secundar a Turich e Genevra. 1953 marida; da la lai parschendan trais uffants: Aita (1953), Nesa (1955) e Risch (1960). Diversas plazzas da magister secundar: Ftan, Zuoz e Cuira fin pro l'entrada anticipada in pensiun, causa malatia.

l'ls ons da magister in Engiadina: collavuratur dal «Chalender Ladin», dal «Sain Pitschen» e da las gazettas. Participaziun fich activa illas cumpagnias teatralas «La Culissa» e pro'l cabaret «La Panaglia» amenduos idas eir in tournée, in tocs radiofonics e plü tard, a Cuira, teatrist redschissur sco actur, redschissur ed in lavuors d'adattaziun da tocs.

Prüms raquints aint il «Chalender Ladin»; lura aignas publicaziuns: «Pangronds» (1949) ed «Amuras» e «Laina Verda» illa «Chasa Paterna», Lavin (1956 e 1958). «La Mūdada», roman, ediziun da l'autur (1962), cun restampa. Üna tscherna da raquints cumparit suot il titul «Fain manü» pro la LR (1969), reedita. Oters raquints fet el stampar davo ils «Sömmis» illas «Annalas» da la Società Retorumantscha (1975) suot il titul «Her ed hoz» ed ultims raquints in divers lous. Ediziun CH posthuma da raquints in rumantsch e tudais-ch (tradüts ed introdüts dad Iso Camartin), illa seria CH suot il titul; «Il descendent / Der Nachkomme» (Turich 1982). A listessa data cumparittan illa seria CH ediziuns in frances ed in talian da las medemmas, in part ultimas istorgias ineditas culs tituls:

«Üne jeunesse en Engadine» e «L'erede».

Versiuns: Üna tscherna d'istorgias publicadas suot il titul «Bei den Teichen» (Benziger-Verlag Turich, in gronda part tradüttas dad Andri Peer, 1963). Sün quista versiun es basada la tscherna inglausa «Only a game», cumparüda pro Peter Owen, Londra (1963). Implü chattaina a Cla Biert in tuot las antologias svizras importantas in lingua tudais-cha e frances, plünavant adüna darcheu illas revistas furlanas (p.ex. «Arc») ed illa collecziun OSL per la quala el ha tradüt, sco per las ediziuns dad Alois Carigiet (cun text da Selina Chönz e plü tard, da Carigiet sves) bainquants cudeschs d'uffants.

Quista glista es amo manglusa; üna bibliografia cumpletta da Cla Biert fess nair dabsögn. El ha survgni divers premis per sias prestaziuns litteraras e culturalas, el es stat dal 1968 al 1971 president da l'Uniun da scriptuors rumantschs.

Collavuraziun al radio ed a la televisiun rumantscha cun commentars, recitals, features; ambaschadas a l'ester, pel solit accumpagnà da sia duonna, sco trubadur ladin. Contact dürabel impustüt culs Furlans e Dolomitans. Viadis da concert in Ingalterra ed in America.

Ün scriptur da taimpra originala – appredschamaints

Pangronds

Legiond quists set raquints, richs minchün in seis möd, s'imagescha cha l'autur porta in sai tuot quella tant prüvada e tant imperscrutabla unità chi's nomna il cumün rumantsch, il cumün cun tuot sas surpraisas, sas temmas, seis dalets e seis misteris, e quel soffel epic chi abitescha il rustic vers da Muoth regna eir qua. Il cumün reviva davant nos ögl inchantà, perche il cumün appartegna als puobs. Mo cun quai nu lessa dir cha Cla Biert saja ün fotograf da la realtä. La realtä, eir quella d'ün cumün, es subjectiva e po be gnir transponida, mã brich reproducüta. Per cha la realtä, eir la plü significativa, possa dvantar art sto ella gnir transfuormada. Il möd co cha'l poet na be transfuorma mo transfigürescha la realtä as nomna seis stil. E'l stil da Cla Biert es admirabel, pustüt in quai ch'el abina il vegl cul nouv, il sentir rumantsch cun üna sensibilità moderna.

Cla Biert cun duos ons o pac daplü cul «hietl» da tirolais «Ün mopal da magliar» esa scrit aint il album.

Il tema central dals Pangronds es l'uffant o plüchöntsch l'infanzia. Sia infanzia mã stalivada es l'incredibla ricchezza da Cla Biert. L'ha be da sfuondrar aint in quist lai misterius da giuventüm per pes-char üna nouva perla.

Nus tuots ans sfadiain d'invidar noss'infanzia, nus tilla tradin. L'infanzia es ün'achüsa per quai chi vain davo. Il plü da tuot dschaina amo: «Haiai, quai d'eiran bels ons!»

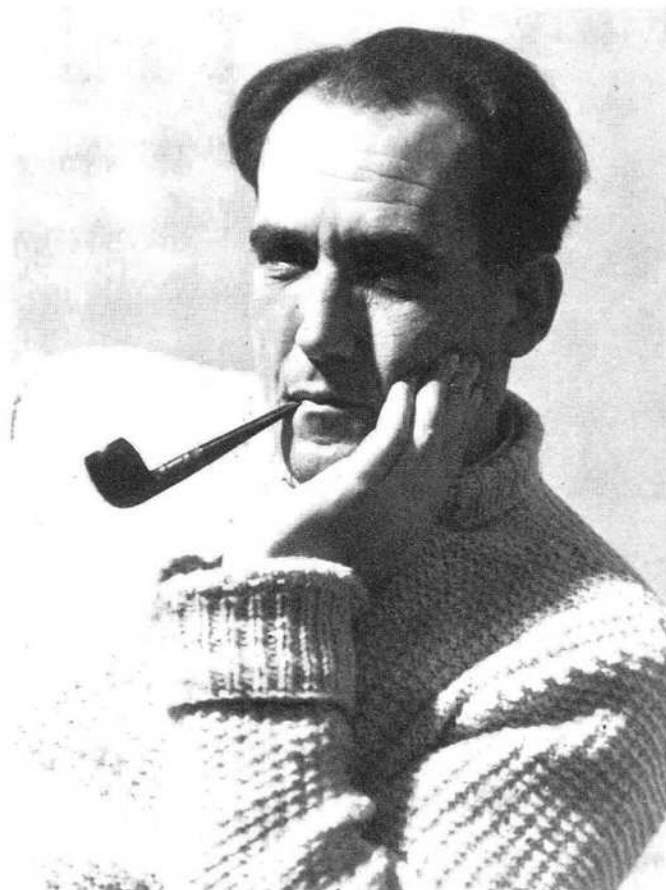
Mo da far reviver sas algrezchas, sas schmurdüms, quai nu das-chaina. Nus nu'ns dain plü la peida da'ns algordar. E tuottüna portaina tuots noss'infanzia inter'ed intacta aint in nus, mo tilla zoppain suot la cravuosta dal minchadi ipocrit. Be minchatant ans disch ün sömme, ün'algordanza chi sflommagia davant nos immain: «Mera, tü orbantà, da pitschen hast survgni l'impraisma per tuot la vita.»

E qua vain ün chi sduvla sü. Nöglia cun urdegns brutals o artifizi surrealistic. I's dschess blierant ch'el fetscha crescer danöv dschermuogls our da la memoria. Nus legiain l'istorgia da quel tmüch Jonin, dad Armon, il fermatsch, dal Chasper precozi, da la terribla Mengina e la frais-cha Ingeborg, ed in tuot quistas ormas d'uffant chattaina a nus svesa: Gestas e repostas, ödis e beadentschas nossas, e'ns schmüravgliain d'avair pudü invlidar tuot quai.

Che intrapraisa da perscrutader: quist interregnum tanter l'uffant e'l creschü! Da zavarar ils rinchs dal cresch sainza tuorblar il züj da vita, nöglia d'illustrar

Duonna Nesa Biert-Taisch, la mamma chi ha gnü ün'enorma influenza sùlla vita da Cla Biert – e ch'el ha venerà ed amà infinitamaing. Quia probabelmaing fotografada pac davo maridada.

Culla püpa, avrigl 1952. Quista fotografia es gnüda reprodüta aint il «Schweizer Spiegel» sper ün raquint tradüt e publichà per la prüma jada in tudais-ch.

fuormas psicologicas da la pubertà, mo da muossar la vita sainza tilla petrificar. L'art dal scriptur es ün'unfrenda da sincerità. Id es tschert cha las plü finas distincziuns dumondan suvent il plü bler curaschi, perche plü cha'l tema es delicat, plü cha la lingua dvainta respunsabla. Pöja, megl'dra ch'ün'ou-
vra es, e main chi's po separar las ideas da la fuorma. In quist'ouvra sun lingua e motiv ün'unità. Impussibel da verer minchün dapersai; il principal gess a perder. Il motiv po cumparair be in quist chomp magnetic dal vierv e'l vierv es l'insaina dal scriptur.

La forza evocativa da Cla Biert es sorprendenta, e divers ambiants as sieuan sco stagiuns, variadas e paraintas. Atmosfera lirica e delicata sco ün diseg-
n da Hiroshige aint «Il vegl mailer», mistica e plaina d'simbol in quella dal chantar; sensual e pajana in «Oura pro'ls puozs», frais-chamaing idillica ed urbana in «Pangronds».

L'umur vigurus e fich vallader es strettamaing lià culla lingua, segn da taimpra. Quella delizchusa istor-
gia dal kiker zapparà bod o tard aint in noss cudeschs da scoula.

Otras istorgias («Amuras»)

Pro ün raquint da Cla Biert nun eschan in privel cha nus til confuondan cun che oter raquint chi saja; duos lingias bastan per palesar quel tun paschiunà e retgnü, quel ritem musical d'ota tensiun, quella pla-
sticità closa e züjusa dal vierv, quell'expressività clet-

ta giò'd bocca al pövel, üna prosa uschè directa cumbain metaforica, chi illas passadas descriptivas alvainta uondas amplas e richas e's splaja sco üna prosa classica. Eu cugnuosch be pacs raquints in
nossa favella chi tegnan püt a la critica tant co qui-
stas istorgias plü acceptadas co inclettas da la critica. Ils blers lectuors nu's rendan quint da la zoppada
complexità d'ün'ouvra litterara, pustüt scha quella nu
metta impedimaints a lur inclet. Els appredschan «la
bella lingua» o «vivan cullas figüras da l'istorgia»
sainza schmar cha quista chamüngia (per dovrar üna
jada quist pled sonch in sen profan) cha l'artist als
parderscha tils fa tour part a l'ot evenimaint da l'emo-
ziun poetica. Quels parairs imprecis, evasivs ch'ün
doda: «l'm plascha perche chi'd es dit bain, perche
cha la vita es precis uschè», sun bain la cumprova
cha nus nu savain d'ingionder chi'ns pervain quel
bainesser da'ns sentir inclets in nossas increshan-
tüms las plü intimas, da gnir trats sainza lair e cun
delizcha creschainta aint il sbuorfel da l'istorgia, aint
il destin dad umans chi sun sco nus, tuot oters co
nus. – La vardà es cha'l raquint ed insomma l'ouvra
d'art nu reprodüa il muond «precis sco ch'el es», mo
ch'ella til crea plü vardaivel, plü cler, plü pür. Inschinà
til invlidesan da pais, güst sco cha nus invlida in las
bleras uras da nossa vita d'iminchadi. Mo il raquinta-
der fa resüstar quist material brüt chi'd es «la vita» o
«l'esperienza» in ün'otra dimensiun, quella da l'art,
tschernind illa realtà be quai ch'el santa intensiv,
significativ avuonda per palesar quai chi'l sta a cour:
pacs segns, miss in ün indavorouda intuitiv, in üna

Cla muossa ad ir cul velo a sia sour Stasia.

lingia musicala ch'el tira sainza sforz, imaginas e trats ch'el lascha sieuer in ün film ingiavinà, tscherchè e suvent be tras anguoschas scuvier.

«Amuras» nomna Cla Biert ot istorgias reunidas in ün faschiculet da la «Chasa paterna» e quai cha quist titul manaja eir amo, l'amur, es bain daplù co quel bütsch stilisà sùlla cuverta, ün bütsch in sgrafit cha quella brajada davovart para da scumandar o d'invilgiar: l'amur es aint il pitschen muond da Cla Biert la suletta vaira divinità, üna forza chi parschenda e desdrüa, chi salva e chi strendscha in chadainas, chi chalcha e chi beadescha, amur per la creatüra, tender cumpatir pro'l bapsegner e l'abiadi davant il «Vegl mailer» muribund; amur in fruoscha, languidus e tramurtida, amur chastiada da giuvnets malgürs in «Betschlas malmadüras»; amur chi'd es bod amo sensualità d'uffant in «Il bütsch da la Svedaia»; amur tanter bap e figl chi'd es ün flüm da sang giosom üna chavorgia da superbgia, üna chavorgia chi gnarà vendschüda be d'ün sot parguajà; amur rasegnada, amur aspra pro l'hom chi travuonda il früt amar da sia svantüra, «Amuras nairas», e nu perda our d'bocca quel gust da martuoiri; amur accumulida e giubilonta aint illa «Runa» e perquai amur d'üna not eletta: regal ch'el es gnü – regal ch'el es il!

Mincha raquint merita da gnir perscrutà plü da manü, na be per quista cuntgnentscha d'amur, mo perche cha minchün srainta alchüns oters misteris. Qua as stessa discuorrer per exaimpel da la natüra. I's pudess muossar ch'ella aintra adüna in üna tscherta muostra aint il tapet narrativ, in ün disegn chi plaja ed adoza a listess temp l'evenimaint uman, per exaimpel

al cumanzamaint da «Betschlas malmadüras» quist chant müravglius e müd da la madüranza aint il god da dschember: «Tuot va scuz quia. Be dadaint las düras fodas gruflignadas da la scorza, be là esa alch chi as palainta, alch chi nu patischa ch'inchün quiouura s'intermetta. Perquai tascha il god.

Ed els duos ston eir taschair, ouramai cha tuot vain da quaint oura a la mütta, e passa tras e tras.

Fatschögn massa grond per gnir ad uraglia. I's han tschantats aint in quel müs-chel.»

O ün pa plünavant, quel temporal chi anguoschaja als uffants, chi intervegn sco ün chasti dal tschêl per l'affrunt commiss vers la natüra. Eir scha quia il mez stilistic dà forza massa in ögl, tantplü cha l'autur demonisescha il god: «Tuot il bös-ch as dosta e para da spettar il mumaint per schlavazzar seis fadiv cun terribla früda giò dal döss»; e ch'ingün simbol nu l'es massa expressiunistic, schi illa culminaziun la strasora ans impuona listess cun sia impetuosa preschentscha, e sch'eir be cun quista frasa: «Greivs guottuns da plövgia al cloccan giò pella rain, da cagiò sù vain ün'odur da terra ümida, da scorza bletscha e da patütsch.»

Quista fasa d'ün simbolissem massa vulgü, sco quel in «Betschlas malmadüras», es statta passegera pro Cla Biert, eir scha fingià las prümas istorgias, impu-

Cla sco student a Genevra dal 1945, elegant, surriond. El d'eira paschiunà per la litteratura francesca.

stüt «Co ch'eu n'ha imprais a chantar» e dafatta l'incumparabel «Vegl mailer» annunzchaivan quella tendenza. Mincha lectur attent farà surasèn quant cha nos autur s'ha sviluppà daspö, ouravant tuot in seis mezs, in seis stil. Main in seis temas, quai saja dit sainza imbüttamaint.

Il grand tema da Biert, miss in scenarias ed in etats chi müdan, es la profuonda suldüm da quel chi ama. Mo seis stil chi's permettaiva fluraschuns savurusas sco quista: «Armon as vaiva dafatta parguajà üna jada fin via süll'isla aintimmez l'aua e balantschaiva sün üna fruos-cha da baduogn be sur ils buogls furibunds», para bod da s'impovrir illas lavuors plü novas, in «Amuras nairas» ed impustüt in «Ourasom la culmaina», ingio cha'l lectur inscruntra ün linguach plü spargnuoss, plü sech, plü dür e bod banal lessan dir, sch'el nu's reveless dalunga sco il früt d'ün'art plü rigurusa e consciainta. Ch'ün legia be quella pagina dal mat chi respuonda a seis bap e sainta ch'alch vegn a's decider: l'acziun progredischa in cuortas zuckiadas, in sagls dindets da repli-cha a replich, sco ün hom chi saglia da crap a crap sur ün nosch aual via. Il dialog, cun süt ch'el saja, zoppainta bler e tradischa tuot. Schi, la simplicità as demuossa sco suletta e disparada arma da l'uffant chi tainta la mort per rumper il cheu dür da seis bap, chi arda sia temma per sdrelar il cour dschet da quel chi nu til voul avoir gugent.

Üna ferma fladada d'utuon, üna glüm balchada sorta dad «Amuras nairas», quist cheudouvra da concisiun e d'intensità. E tuottüna es quist suspür da la stagiun tardiva be ün'avaina chi maina via pro alch plü cha-

fuol, plü intransparaint. Che gruppa monumental: l'hom chi ara. Mo la gruppa consacrada dals mai-sters, da Vergil fin a Gottfried Keller, es quia vissa dadaint oura, tras il pisser, tras l'algorde amar, trans-müdà in aschaid aint il cour da l'hom. E quist stramaint metta da bella prüma üna rait da disfiduzcha sur la natüra. Ella ha be segns da svantüra per l'hom ümilià, segns rafichuoss e trists: graglias chi nu svoulan our d'in peis, föglias chi spassischan, amuras chi croudan cun quai ch'el las tocca, aschas, s-chars früt d'ün'amur inaccomplida. L'hom sta salda e la-scha svanatschar l'algoranza tras ils giogens da si'orma; l'es tuotta qua, l'istorgia passada avant dalösch ed amo ardainta; l'idil s'müda in sömme, in ravaschia patida sadieu quantas jadas. Dindet sta'l sù cun üna sdarlossada, grit d'avair darcheu cedü al striögn e's salva in üna rabgia sfrenada ch'el fa squin-tar al pover chavagl, al fargun ed a l'er, al tschël svesch chi nu piglia part e chi guarda be cur ch'el dà in schnuoglias, cur ch'el sfuondra in quista terra chi'd es seis destin, datta ad el in beadentscha o in mar-tuoiri. Ed el sta sù, üna figüra tragica sainza nom, dvantà dal tuot uman in seis succomber.

Duos istorgias stan ün pa dadour quist rinch da la cumünanza salvada o schnejada: «L'Arogn» e «La Runa». La prüma es üna prova bod demonica dad animar cun motifs umans ün pitschen toc natüra. Grazcha als ingrondimaints orgiastics d'üna fanta-schia erotomana e grondiusa, schi quista skizza ar-tendscha las dimensiuns d'ün cumbat tanter mon-strums preistorics, armaints infanguats d'ün'amur perversa ed insazchabla. «L'Arogn» quai sto gnir dit,

A far cun fain sü munt. Quant bain chi fa quist bogn da peis! Duonna Nesa, Balser e Cla guardan surriond vers la sour chi fotografescha.

es cun tuot la minuzia da l'observaziun plüchöntsch ün allucinant exercizi musical co üna rapreschantaziun da la natüra.

E «La Runa»? Ün stinca, ün «faux pas»? Nimia. Il lectur bainvugliaint (e chi nu füss bainvugliaint davant ün simil talent!) nu tilla po malincleger, «La Runa» es ün scherzo, scrit our d'ün cumplain sentiment da forza, cun üna lingua chi's plaja davant nus in seraina bellezza natürala. La retgnentscha, motiv dascus e ferm cha Cla Biert intretscha in sias istorgias d'amur, nun ha plü lö in quista plana explosiun da vigur e da charezza. Be üna preschentscha padima amo ils inamurats in lur trais-cha beada: il respir da la natüra intuorn els, chi'ls fa sgrischir, chi maisda seis flà cun lur flà, chi fa dad els creatüras tanter creatüras, chi tils lova in quella gronda insaina da l'amur impromissa ed accumulida.

La Müdada

Il roman «La Müdada» es, dasper ils romans da Gion Deplazes e da Toni Halter – culs quals nos autur es forse plü paraint co cun Ludovic Hendry e Theo Candinas – la prova da preschantar üna cumünanza plü complexa co la famiglia, in quist cas ün cumün da paur chi'd es eir lö da cura: Scuol ha dat l'exaimpel, sainza cha l'autur però as tegna servilmaing vi dals trats da seis cumün. Mo l'autur, trat sü là, es davoman gnü in contact cun tuot ils ambiants; el sieua e preschainta il cumün in sias gruppas, in seis tips plü o main originals, plü o main stereotips, il cumün in sias tensiuns, in seis svilup da la vita ed economia a la veglia fin pro'l ritem da l'era tecnica. Il temp cha l'acziun douvra per as splajar nun es bler plü lung co ün on; mo cun ablas tschattadas our dal passà, cun chartas, episodas raquintadas pro alch occasiun e cun stender l'ögl eir in sen progressiv vers l'avegnir vain mincha detagl intretschà aint il tessü dal raquint, da möd cha'l temp dat a l'acziun sco tala survargia per bler quella: Cla Biert ha tscherchà e chattà (na dapertuot mo suvent) «il temp dal roman». Eir seis indschign incredibel da scuvrir e far ressortir ils ogets e'ls lous simbolic furnischa ün liamaint chi clingia plü dalöntsch. Id es apunta alch bler plü vast co simpla folclora, scha Cla Biert as tardivescha jent in chosas arcaicas, sco p.ex. in raquints da chatscha, ill'evocaziun culurida da las üsanças e festas patriarcalas dals paur e vaschins, schi tillas fa el ressortir e tillas fa sentir in möd bler plü immediat co quai ch'üna cronica füss buna da prestar. El parta aint ed inserischa pachific trats, fats, gruppas chi dependan dal lö d'acziun: famiglia, radunanza cumünala, mastralia, faira da muvel, lavur in god, la prada da munt, l'hotel e sia «fauna», l'inviern in ota muntogna – e taimpra uschè la situaziun momentana chi fa agir a seis eroe (meglder pled füss 'protagonist') Tumasch. Insè es Cla Biert eir sco scriptur ouravant tuot ün individualist chi polarisescha las personas, quellas da seis viver e quellas da seis scriver aint il chomp magnetic da sia personalità – in quist sen ha la fuorma dal roman (oter co quella dal raquint o dafatta dal 'sömme') fat fadia a l'autur e til dumandà ün sforz excepziunal. Adonta dal gust pel detagl nu va a perder la lingia gronda. Passadas descriptivas detagliadas e da quellas inscenadas in tensiun dramatica as

La famiglia in led per la mort dal bap avgnüda in möd uschè dindet e sul (v. illa «Müdada» il chapitel «Bap va»). Fingia sco ch'el sta qua cun chommas sbrajazadas e pozzond ils mans aint il gialun demonstrscha il prümmaschü ch'el sa ch'el ha uossa da tour in man las mastrinas.

tegnan la balantscha e fan dal cudesch üna lectüra condensada chi diverta e fa meditar.

Insè quinta «La Müdada» impustüt il svilup e'l madürrar d'ün giuven, mo eir il destin d'üna famiglia engiadinaisa chi viva tanter ils temps, sco chi dà amo bleras eir hozindì. Cla Biert proceda cun energia e spiert avert. El nomna ils problems sco ch'el e fintant ch'el tils vezza, tils fa ressortir in vivs dialogs. Il protagonist Tumasch tschercha sia via tanter la fideltà vers l'ierta dals perdavants e'l gust (ardaint pro'ls giuvens) da scuvrir. Mo l'esser inragischà cul sögl e'l schlantsch da pionier nu chattan uschè leivmaing ün equiliber. Il cudesch as tegna dastrusch a la realità; quai til renda eloquaint eir sül plan sociologic (ils differents tips, las vettas da la società paura e'ls princips e tabus da quella citadina persunifichada aint ils esters ed in alch immigrants) quai es l'inventar commentà cha l'autur ha gnü in sen e ch'el nun ha pudü o vüglü munir cun perspectives plü stringentas. El ha tut per mans quist'ouvra plü extaisa mo eir main unida co'ls raquints, plü utopica, cun quai ch'el maina insembel a duos rapreschantants da societàs bainquant differentas: il figl da paur (scleri, mo genuin in seis sentiment «d'identità») e la giuvna citadina, clechada in üna società mondana e brav snobistica (mo matta restada natürala in seis sentir, da bun cresch e plain idealissem). Quist sforz da render credibla üna situaziun per blers utopica stuvaina tour

Ün bel purtret conjugal dal 1975

sül seri pro ün autur chi s'ha infatschendà in möd uschè intensiv cun dumondas filosoficas ed antropologicas. El ha vulgü provar, scha quai tegna, mo quist proget utopic sarà forsa il plü greiv da digerir per bainquants lectuors, intant cha oters chapitels dal roman pudarà'l leger bod sco raquints independents.

Cla Biert as preschainta sves

(our dal Fögl Ladin dals 5 marz 1971)

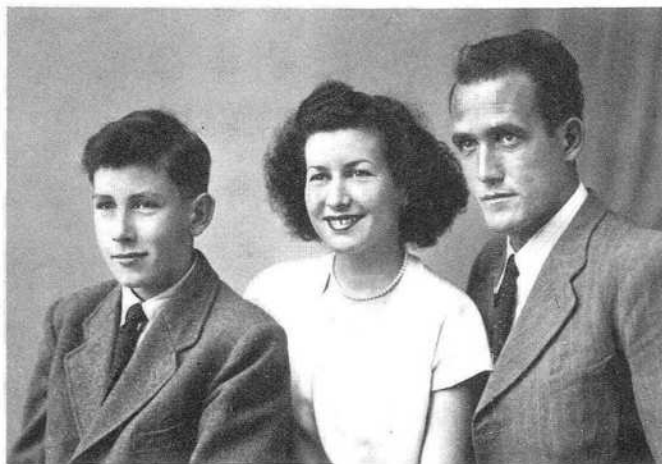
Eu sun nat (1920) e trat sü a Scuol, meis cumün patria, in chasa d'ustaria Biert. Meis genituors faivan da paurs.

Sainza dubi cha la chasa fuorma a quel chi sta laint, a l'uffant daplù co al creschü. Mia chasa paterna d'eira per mai bier daplù co ün lö d'abitar, quai d'eira ün muond, i's pudess bod dir: ün cosmos. Üna chasuna da paur, fatta sü davo Baldirun, cun schleruns chafuols, cun üna stallada d'muvel, cun ün tablà sco üna baselgia e cun ün palantschin sura sco ün museum. E cull'ustaria cha meis bapsegner vaiva fat our dal mez piertan.

Quai es adüna stat üna chasa cun travasch, üna chasa patriarcala, ingio cha'ls paraints gnivan da port'aint, staivan fin chi tils plaschaiva, ün pèr dis o ün pèr eivnas; süllas duos stüvas d'sura d'eira lö plü co avuonda. In ustaria trafichaivan paurs, manste-

rans, marchadants, cromarinas culla crezla, e lura «ils signurs», sco chi dschaiva ma duonnanda Micca, la sour da meis bap chi manaiva l'ustaria, Tudaischuns e Güdeus nan da Vulpera, turists inglais, industrials svizzers, giasts chi gnivan a far la cura dal bun vuclina e da la charn crüa. Ma mamma faiva svesa puolpas, salsizs e dschambuns. Meis bap d'eira cheu d'alp e schef da secziun militara, tant cha perfin aint in stüva gniva bod minchadi glieud estra.

Quai nu'm plaschaiva dafatta bricha. Eu laiva cha la stüva füss «be per mai e mamma e bap e mima.» Als esters chi gnivan aint dad üsch guardaiva «cun nosch ögl», sco chi dschaiva meis bap. Uschea m'haja retrat in davopigna.

Cun Stasia e Balser in üna fotografia «da parada»

Il davopigna,

cun ün giarüsch fin sül tschêl sura, quai d'eira «mia stüva». Là vaiva meis giovarets. Ils s-chalins d'eiran il Piz Pisoc e'l bural, quella falla chi maina sün chombra, d'eira la foura per ir sün tschêl. Ils blocs da lain cha meis bap vaiva resgià our d'ün toc baduogn, quai d'eiran ils bravs e'ls malscorts. Als bravs laschaiv'eu ir sün tschêl, mo ils biers d'eiran malscorts chi faivan da tuotta sorts lumbardunarias, ed a quels büttaiva giò da s-chala chi giaivan in chül ed in costas be schmuors giò l'iffiern e's rodlaivan cridond vi pel fuond. Mo ouravant vaivan da respunder a mias dumondas. Ün d'eira «ün puob sclerats», sco chi

Cun camarads da la musica da cadets in unifuorma, dal 1938

Cla cun sia duonna Angelica in cumpagnia dad Artur Caflisch e Peider Champell. Quatter giuvenis musicants: Artur Caflisch paschiunà dirigent da coros e musica instrumentala, Peider Champell cumpositur fich original, quella jada tuornà da Berlin.

dschaiva «non'Engel», la vaschina, ün chi dschaiva manzognas grossas per gnir liber dal chastì. Quai d'eira ün bloc cun giò la scorza dad üna vart, a forza da tschüffer giò pel chül. Ün di ma duonnanda Baua, la sour da ma nona, ha dit cun ma mamma ch'ella nu dess tantüna laschar ir a tuot ils uffants aint in davopigna.

– Chi uffants?

Mo, id es quaint tuot il cuf da la giassa chi fan dispitta.

– Na na, id es quaint be Cla sulet.

Quai nun es pussibel!

Cun quai ha'la fat drivir l'üschet ch'eu serraiva dadaintvart cul schlöp cur ch'inchün gniva in stüva ed ha tschüttà be tais per mai aint, üna buna pezza. «Fa amo üna jada las vuschs!» ha'la dit.

Mo eu nun ha fat las vuschs, scha per chaprizi o perquai ch'eu nu füss stat bun, in sia preschentscha, nu saja plü. Probabel es quai üna tscherta turpchen-tscha da muossar sentimaints. Laschar ir la fantasia cur ch'inchün guarda, quai es fingià üna spezcha da teater, nunesa. Mo meis davopigna d'eira alch oter.

Dir poesias e giovar teater

d'eira per mai fingià da scolar ün'anguoscha ed ün'arsaja. Eu n'ha gnü fich lönch da'm liberar da las retgnentschas, mo la schmagna da laschar gnir a pled, davo la mascra da la rolla, als trats da character ils plü differentes in mai s vess, quella m'ha adüna tantà, tant ch'eu n'ha blier giovà teater, il plü gugent cun Jon Semadeni e «La Culissa». I nun es neir bricha be per cas ch'eu n'ha maridà ad üna actura da professiun. Tant cha Men Rauch, meis vaschin, ha scrit aint il «Tschaiver nair» tanter oter:

*«Cun mattans ha'l gnü da sbatter,
als plavans det cul martè.
Ün'artista dal teater
uossa til ha miss anè.»*

Üna da las plü bellas aventüras es stat il «Cabaret da la Panaglia», cun Men Rauch, Jon Semadeni, Johann Carl, Mengia Semadeni e mia duonna. Eu m'algor da bliers detagls divertavels. Forsa ch'eu scriv üna

jada alch. Cun Jon Semadeni suna lura stat, davo la rapreschantaziun da seis drama «La s-chürdüm dal sulai», giò Caux, a'm laschar instruir dal «Rearmaint moral». Mo a listess temp vaiva eir üna marusa antroposofa (quai es quella da «la runa»), tant cha davo avair passantà ün pêr dis giò Caux, ingio chi nun es stat pussibel da'm far gnir «crettaivel», ni cun «Meeting», ni cun «Stille Stunde» bricha, n'haja fat fagot e sun i a Dornach pro'ls antroposofs. Quai am plaschaiva blier meglder co la «Absolute Reinheit». Aint ils ögls da mia chara marusa vaiv'eu sainza fadia «Erkenntnisse der höheren Welten» ed in sia bratscha «Die Geheimwissenschaft im Umriss». Tuottüna suna stat var ses ons

pro'ls antroposofs

e n'ha impraia da tuotta sorts. Impreschiun m'han fat lur scoulas da musica e da pittüra. Malavita n'haja stü verer cha vaira bliers antroposofs sun magari prepotents e stiman ad oters umans per glieud da terza e quarta qualità. Quista mancanza da modestia mâ nu suna stat bun d'incleger, neir davo let bod tuot las ouvas da Rudolf Steiner ch'eu stim amo hoz. Resta da m'es üna tscherta dimensiun mistica da l'art (chi's bada per exaimpel aint ill'istorgia «Betschlas malma-düras») e chi nun es passada gnanca davo let Karl Jaspers, il grond filosof ch'eu influenzà il plü ferm da tuot ils pensaders ch'eu cugnusch. Mo eu sto dir cha Rudolf Steiner m'ha drivi las portas vers Confuzius, Buddha, Gesu Crist, Socrates, Rousseau, Kant, Nietzsche, Bergson, Merleau-Ponty.

La lectüra dals filosofes es statta ed es amo, dasper la fascinaziun da la lingua,

l'impuls fundamental per scriver.

Mincha text da prosa ch'eu n'ha fat es ün mosaïc construi cun tocs algordanza e tocs fantasia suainter ün'idea exacta, suvent üna idea aggressiva. Uschea es per exaimpel l'istorgia da «L'hom strom» ün'agressiun zoppada cunter il cristianissem ortodox. «La runa» es ün'attacha cunter l'instituziun da la lai. «Oura pro'ls puozs» as drizza cunter quella morala chi voul zoppantar la crudeltà aint il uman. Ed uschè inavant. Il fat cha be fich pacs han badà quai, nu'm fa fastidi, in cuntrari.

Cun Andri Peer sün tura ainta Mingèr (1946, Foto E.P.)

Cuora, 31 ligg 74

Ullin chat,

ida es l'ünica mezza d'not. Aut
co partit - e la 2. - amo ün
pär plect a la svelta.

Grazie per tias l'ingias. En
met pro la copcha de la charta
ch'en n'ha scrit a Mühlenturg.

Cut ch'en pun de return, in
gründes diu, pudain amo
farsellat, ün perri dal datum.

D la telefonie ün dal radio
perri de Scoul. En n'ha dit
ch'en n'heje pœc rögl's a chi
denan tout ad ün fioren, p. ex.
a Men Stiner (excellent jurnalist
e bun chantader, maj. m. a Cuora)
e dat ün a grubs la chance
d'es prechantar ün jeda a
la television. Tschö odine
quists vegls?

En m'occup. pl. moment ferm
cul problem scienza - religiun. N'ha
let darden Dapert, Arthur Brauer,
Newman - Posty ad olt. Am di
da bunder che che ün manajant dal
text. La fantasia persä in quel cunet.

Salich da cœur

de ch'è in olt
in cla

L'indavorouda, l'andamaint da l'acziun vain müda bleras jadas pür cun scriver, tuot tenor il fil e tenor il ritem impustüt. Uschea n'haja scrit il prüm chapitel da «La Müdada» pür l'ultim, eir sch'eu savaiva vaira bain che chi vess da gnir in quel chapitel.

Schi nu's sainta il ritem fingià ant co scriver üna prosa, lura dal sgüra ch'ella nu vala nöglia. Eu n'ha büttà d'avent prunadas da scrits, ed amo adüna massa pacs.

Per exprimer l'idea as faja adöver da la gesta, da las chosas, dimena da la natüra e da l'uman cun quai chi tocca pro. Las chosas sun il material, e cun quel as pensa. Tuot es real. Las chosas e las fuormas sun il sen visibel da l'impissamaint. Il passà e l'avegnir sun parts integralas dal preschaint. Ils paradoxs sun quels chi dan la tensiun a la frasa, e quella tensiun es bier plü importanta co la tensiun da l'inter, da l'acziun generala.

Eu nun ha jent l'abstracziun in mias istorgias. Minchatant è'la inevitabla, lura fetscha ün dialog e tilla met in bocca ad üna persuna. Prosa sto esser concreta.

I'm tainta da sforzar al lectur da pensar svesa. El po lura interpretar sco quai chi til plascha. Plü bleras interpretaziuns chi sun pussiblas e meglder ch'ün text es. Quai as vezza fich bain pro Kafka, ingio cha l'interpretaziun teologica da H.J. Schoeps sta in plaina cuntradiciun cull'interpretaziun dad Erich Heller, e tuottas duos interpretaziuns persvadan in ün tschert sen.

Pür cun leger las ouvras da Kafka m'esa gnü consciant cha poesia es comunicaziun chi nun es pussibel da comunicar in ün oter möd, chi nu sta *impè* dad alch oter, per exaimpel dad ün artichel o dad ün tractat. Gottfried Benn, James Joyce, Ezra Pound, Albert Camus ed oters da nos temp han demonstrà quist fat ad evidenza.

Cumanzà a scriver n'haja immez quista fasa «intellectuala», quai voul dir, davo ils stüdis a l'università (Turich, Losanna, Genevra, Paris) e d'ürant quels plü intensiv fats sperapro. Duonna da part es stat Andri Peer chi m'ha incuraschà, corret cun severità sgialzana e'm laschà lura ir mias vias. Bier güdà cun cusagls, correcturas ed arcumandaziuns m'han impustüt eir Jakob Jud, Andrea Schorta, R.R. Bezzola, J.U. Gaudenz, Jon Pult, J.C. Arquint.

Quels ons ch'eu d'eira magister in Engiadina (1940–46 a Scuol, 1947–1951 a Ftan, 1951–1956 a Zuoz) n'haja gnü bier contact

cun Men Rauch.

Eu vaiva imprais a sunar la guitarra da meis bap, e cur ch'el es mort (disgrazchà in Val S-charl ch'eu vaiva deschet ons, ma sour dudesch e meis frar quatter), schi Men Rauch ha dit chi saja uossa da'm «tour per mans». Quai d'eiran lecziuns da guitarra fich concentradas. El gniva malpazchaint, sch'eu nun inclegiaiva tuot da bella prüma. I d'eira da star sù cullas uraglias. Eu vaiva quella jada eir uras da chant pro ün professor da Berlin, mütschi da la Germania, ed instrucziun da clavazin e teoria da musica pro Miss Ewings, üna musicanta da format gnüda da l'Ollanda.

Men Rauch vaiva lura grond plaschair ch'eu inclegiaiva bain las cumbinaziuns d'accompagnamaint sülla guitarra. (Plü tard n'haja imprais amo inavant

pro'l cuntschaint guitarrist Peter Feider, ün scolar dad Andres Segovia).

Chattar ils buns accords, variar cun dur e moll, culla melodia e culs bass, quai es üna paschiun chi vain per uschè dir our da l'orma da la chanzun, chi voul gnir interpretada in möd chi persvada. Cul ir dal temp as dvainta lapro – ün pa sco cun scriver – adüna plü spargnuoss. Eu sun amo adüna in tschercha da bunas chanzuns popularas veglias. Tista Murk es gnü pro cun ün pèr bellas nan da la Val Müstair, Andri Peer our dal relasch da Peider Linsel, ed a man dal register da chavazzins, fat dal dr. Schorta (na publichà), fetscha quint da chattar amo plüssas. Quist on chi vain fetscha forsa darcheu üna platta, oramai cha la prüma es exausta dalönch innan. Eu vegn be plü d'inrar a chantar per cumpagnias plü grondas, quella chanzuns sun per ün ambiaint plü intim, per la stüva e na per la sala.

Men Rauch vaiva eir üna gronda biblioteca, cun cu-deschs vegls da tuotta bellezza. Aint ils seminars da professor Jud ed aint illa stüva d'sura da Men Rauch n'haja imprais a stimar a noss classics vegls: Jachiam Bifrun, Durich Chiampel, Joan Pitschen Saluz e Lüzi Papa ouravant tuot.

Lavur spiertala e lavur corporala

as tgnivan quella jada la balantscha in möd früttaivel per tuottas duos: d'inviern magister cun trais classas otas e tuot ils roms, daspera dirigent, redschissur da teater, actuar da qua e president da tschà, paur, «musicant da tola» e sa eu tuot che amo. Da prüma-vaira fin in lügl ün semester a l'università, lura far aint il fain, fin sùsom il cheu dal diavel per quatter pons, rumper sù prada («Anbauschlacht» d'ürant la guerra), tschunker sejel, furmaint, scuder, vender muvel, metter chomp, far laina, tanteraint ir militar, ed uschè inavant, e d'utuon darcheu la scoula. Quella jada as faiva quai be riond. Cun üna mamma pisserusa chi vaiva l'ögl sün tuot, cun fradgliuns agüdaivels e cun ün famagl fidà e brav nu d'eira quai uschè greiv sco chi para. Mo i s'ha imprais a tgnair la düra, quai bain. Oura Cuoir suna i impustüt per avair daplü peida per scriver. Dasper il roman «La Müdada» n'haja scrit aint per tschinquanta istorgias. Daspö divers ons scriva

eir sömmis.

Quai am tainta impustüt pervia da quai cha'l sömme ha bleras dimensiuns. El sta our dal temp, l'es preschaint, passà ed avegnir in d'üna. E davo imprais ad incleger ün pa quista manifestaziun dal suotcunsciant uschè s-chür e misterius, cun leger las ouvras da C.G. Jung n'haja vis plü bain ingio chi sun ils accents chi quintan e co cha'ls sömmis han aint paradoxs chi's solvan minchatant, a tils penetrar, cun precisiun matematica, eir schi paran dad esser dal tuot illogics. I sun misterius e razionals in d'üna, cristals transparaints in üna tschiera diffusa. Eu lasch sieuer alchüns.

La senda

Eu vegn sù d'üna senda stretta. Sur e suot mai esa paraids da gripa. Quella senda maina bier plü

1.

Sunt ite ch' ch'not de f'per

Quai es set la priune jade et l'en
vire tena da murir, in set l'en
sava da che de g'at fin, se morte. No en
m'he rement, in quel ch'not, in e
b'hele schmiridin, tart che plu tard,
en el'inch' m'vira, n'hi penare
adina in de quelle aventure.

2.

Et vasi g'm Hain ons, quelle jade!
? D'a tartave d'am zoppar de mei
gen'ours e da h' far g'ir a l'cherchar
de Mei ben faire fiste et l'en
m'et e wagen et l'en fin i a parat.
Quai en plechate ourdant, en
an zoppare d'ore et l'en ch, n'etrouve,
in d'arompa, clonave.

choice
mets
s'lon

C.

+

^{et f'per}
D'ore in ^{Bain} temps m'laie b'ede che mei
gen'ours fa'van be fiste de ma
savar in' et l'en fin, ed en e che
st'eg'ia in'io et l'en p'ours an zoppar
p'et chi'm b'etes ch'ous p'et d'at.

ch' ch'not de f'per
e vire temp
p'upen, con
p'et ch'not

C.

na d'et
p'ec'at.

Sim palachin d'ere me
ch'effara an ch'not. Et n'he
p'upen, con
p'et ch'not
ma d'et
p'ec'at.
C.
tempo!
p'ec'at!
C.
Cec'ins, in'is m'vira g'm au
b'etechat. I savare de
m'et m'et d'ette, de m'et d'ette
da f'choc. I d'ere de g'at st'et,
se m'et f'ate m'et, et n'he d'ant
ano m'et jade.
F'f per!

D'ore m'vira in g'm. D'ad'ore m'laie
d'et m'vira m'vira m'vira
de ch'at. S'ant d'ere f'et g'iet.

dalöntschi co be fin süsom la muntogna, sur l'orizont esa amo plü muntognas, sainza fin. Tuot in d'üna jada nu riva plü inavant. Eu am sun svesa aint ils peis, eu sun davo meis agen corp chi'm ferma sü. I nu's po far nöglia.

Il regal da la duonna veglia

Tuot la glieud es süll'era Champatsch a cleger erba secha («Isländisch Moos»). Id es üna concorrenza per verer chi chi clegia il bler. Eu sa cleger fich svelto e met las föglias in üna chavognetta averta. Mo i vegnan davanon quist e tschel, impustüt uffants, e piglian per els da quai ch'eu n'ha clet. Eu bad quai fich bain, mo eu fetsch sco sch'eu nu vezess e lasch chi piglian. Ils homens scuttan: «Quel pluffer as lascha involar tuot davoman.» I fan schnöss da mai.

Cur chi'd es bod finida la concorrenza, schi vain nan üna duonna veglia cun ün sach plain tè e disch ch'eu dess tour quel sach, cha ad ella saja istess. Ella ria ün pa schenada. Ella ha fingià fat quint cun mia superbia e disch ch'ella sapcha fich bain cha'ls homens sajan vanitus e nu fetschan jent parada cun da quai chi nun es lur. Lura guarda ella üna pezza aint per mai e disch:

«Be scha la glieud sa ch'els as fittan cun pennas estras, lura esa plü mal!» Ella disch lura ch'eu nu dess refüsar, ch'eu saja ün hom bler massa cuntschaint e nu possa am permetter da far noscha figüra. Eu sun il prüm fich intschert che ch'eu dess far. Eu guard intuorn. Ingün nu bada. Lura piglia svelto il sach. La duonna veglia es fich cuntainta e ria aint per mai.

Quai es il plü grond sach. Eu n'ha guadagnà la concorrenza.

L'imnatscha

Id es ün grond plazzal cun mundizchas: autos ruots, sachs marschs, fierramainta, quadrels in tocs, rument. Eu vegn perseguità da meis inimi chi'm vuol mazzar. Eu nu fetsch nöglia per am defender, perche cha meis inimi ha pussanza sur da mai. Eu n'ha üna terribla temma e sun sgür ch'el am lovarà via. Fingià cuorra'l davo mai cul curtè in man. El vain adüna plü daspera. Eu am volv e mütsch chaminond inavo. Lura cloma per agüd, mo ingün nu'm doda. I cumainza a gnir s-chür. Uossa il fadiv bütta il curtè per am trafichar. Mo il curtè svoula sur mai oura. Pür uossa bada ch'eu n'ha surstimà per bler sias forzas. Eu sa uossa ch'el sa bainschi fich bain far temma, mo cha vairamaing nu vessa dad avair temma. Temma am fan insè be seis ögls. Perfin quels perdan planet la forza, uossa ch'eu guard aint per el e til fetsch ceder. Mo tuot in d'üna jada ha'l meis agens ögls, tant ch'eu n'ha darcheu temma e mütsch m'inchambuorron surour las mundizchas. Lura am volva. L'inimi nun es plü.

La scuverta

Eu vegn sü d'üna via. A schnestra am dà in ögl üna fatschada veglia. Quai es üna chasa bassa. Dasper il

portal cun vout da tof es üna fanestrina gotica e sur quella ün crap taglià: la nouda d'chasa, ün givgöl cun üna crusch. Eu vegn aint in piertan. A dretta, vi dal mür, esa vanzs d'ün arch gotic, il toc süsom chi glivra a piz. Las costas da l'arch sun blauaintas cun flachs cotschen ruina. Il fuond dal piertan interrompa l'arch, sco sch'el füss taglià d'avent. Uossa sun eu suot il piertan e'l fuond es d'avent. Eu vez cha l'arch cuntinua aval e vain adüna plü lad. E darcheu esa qua ün fuond chi nu lascha verer co cha quai va inavant. Survart percurter il fuond es darcheu svani, tant ch'eu vez fin süsom. Quai nu po esser l'arch d'üna chapellina, m'impais eu, quel nu füss uschè grond, quai sto esser stat üna baselgia. Eu n'ha buonder da savair ingio cha quist arch rafüda e vez uossa ch'el cuntinua amo plü aval in ün terz plan. Las costas da crap vegnan insembel sco la romma d'ün bös-ch vers il truonch, e fuorman da mincha vart da l'arch duos culuonnas fich grossas, giò e giò, fin sül fuond. Quai es ün fuond da crap plain mosaics. Eu guard intuorn e bad ch'eu sun immez ün'immensaatedrala suotterrana. Mo ella nu rebomba, tuot es müto. Eu sa fich bain cha daspö blera tschient ons sun eu il prüm chi tilla vez darcheu. Eu less clomar pro glieud, mo ingün nu'm doda. I nun es müffa vi dals mürs, e neir vi dals bancs intagliats our da lain d'ür glüschaint, id es ünaatedrala resch nouva, amo mà statta dovada; fabrichada e sfuondrada.

Eu sun zuond vantüraivel d'avair fat quista scuverta. E tuottüna n'haja ün grond pais in mai, perche ch'eu sa cha als umans casü nu pudaraja dar part. Giò quia ils umans mà nu sun stats e mà nu gnaran neir. I vessan temma. Mo eu nun ha temma da quist lö, eu n'ha temma da quel squitsch in mai, temma da nu savair co far per sapchantar als umans casü da mia gronda vantüra.

Las fluors dal desert

Id es ün'immensa planüra. Nüglia intuorn ed intuorn, ni glieud ni chasas, ni plantas ni bes-chas. Eu sun tschantà e giouv cul siblun, sco da mattet. Mo il siblun es süt, e quai ch'eu improv da fuormar cun meis mans as solva dalunga in puolvra e cuorra tras la dainta. Inguotta nu grataja.

Eu clom seis nom, eu sa ch'ella vain ünsacura, ch'ella vain pro mai a'm güdar. Mo ingün nu dà santur. Il temp passa. Mo eu nu sun malcuntaint, eu sa ch'ella vain.

Fingià santa il vent, ün vent lom chi vain nan da dalöntschi e porta danövs, il cling da sia vusch e l'odor da sia pel. Eu nu sun surprais cur ch'eu tilla vez a chaminar vers mai. Nus nu dschain nöglia, nus toccain man, sco giuvnets chi van a spass. Lura ans tschantaina aint il siblun. Ella odura da viola d'alp e da creschun funtana, sia pel ha il gust da sal e seis lefs da vin chod. Lura nu guardaina plü ün aint per tschel.

Nus guardain tuots duos da listessa vart. – Ella crida e disch ch'ella nu saja nö buna da'm güdar. Mo tschütta là: sias larmas bognan il siblun, tant ch'el vain s-chür. Ed eu am met dalunga vi da la lavur. Eu fetsch da tuotta sorts: umans, chasinas, bescha, muntanelas, dschembers, nanins cun chapütschas da rier, uors, squilats.

Ed ils umans cumainzan a chaminar, ils nanins rian e'ls squilats fan sigls dad ün bös-ch a tschel.

Ella guarda nan aint per mai, ella ria e disch: «Tü sast far bellas robas.»

Eu sun tuot cuntaint da quai e dun cul daint ün stumpalin al chamuotsch be fat, tant ch'el cumainza a chaminar sü pella costa.

Tuot in üna jada bada cha tanter la bos-cha sü creschan fluors ch'eu nun ha fat. Eu di: «Quellas vegnan be sulettas, quellas hast tû fat, vezvast.»

Ella disch:

«Mo na na, eu nu sa far da quai.»

«Bain bain, e tû hast fat eir ils umans e las chasas e'ls dschembers e tuot, sulet nu füssa stat bun da far nöglia. Quai es tuot teis.»

«Scha quai es meis, lura duna tuot a tai», disch'la. Ella ria e charezza meis man.

Mo tschütta, quellas fluors vegnan uossa adüna plü grondas, i sun fingià plü otas co las chasas, i'ns creschan sur nus duos oura, fluors gigantas chi fan ün god intuorn ed intuorn.

Nus giain in üna da quellas fluors, sco ir in üna chamonna. Mo bricha per ans zoppar, da zoppar nun esa dafatta nöglia.

Intuorn nus esa föglias frais-chas chi oduran da viola d'alp e da creschun funtana, e'l muond es svani, cun chasinas ed umans e bos-cha e tuot.

I's doda a rier als nanins, coura, i's doda la bos-cha chi schuschura. Ils squilats cuccan minchatant suraint. Mo i nu'ns vezzan, perche cha nus nun eschan plü quels dad avant. Nus eschan tuot ün, nus eschan il sain da la flur.

Sent – l'ultim lö da dmura da Cla Biert (Foto Furter)

Il babau

Perche hana ris cur ch'eu n'ha dit cun tschnar cha'l babau haja tut a mai, tschel di, giò'n s-chala d'cuort?

«Mo va va, propcha tut?» ha dit bap.

«Hai!»

«I cul pluoder?»

«Hai!»

«Dalur, dalur!»

Scha bap disch: dalur dalur, e fa ögliuns, perche lura rian tuots, eir Beppo, il famagl?

Il babau es giò'n s-chala d'cuort, là ingio chi'd es adüna s-chür. El es eir davo il mantun da resgüm, el es aint ils schlers; l'es là ch'el spetta, quel hom nair, lung e stigl, cun aint üna maglia fina chi va davo'l corp aisel e malquiet e fa adüna siglins invia ed innan. El nun ha aint s-charpas, tant chi's doda be malapaina ils tuns suords da seis pass. Cur cha mima vain cul pair da glüm vi da la corda, per tour vin sù da schler, lura il babau mütscha tras il mür. E cur ch'ella es passada, schi tuorna'l e vain nan adüna plü daspera per am tour. Eu sa fich bain ch'el ria, mo be cullas spadlas e cul vainter; el nun ha ingüna fatscha, il babau.

E tschel di, giò'n s-chala d'cuort, m'ha'l tut per da vaira. Eu sun i be planin giò da s-chala, culla sadella da mundscher per bap, be sülla pizza dals peis per cha'l babau nu doda. Mo el vaiva fingià dudi ed es gnü nan e m'ha tut, cun sadella e tuot. Ed eu nu d'eira plü là, be meis ögls d'eiran amo, gronduns averts, mo i nu d'eira ni s-charpas plü ni chommas, ni bratscha ni sadella ni nöglia plü da mai. Gnanca il flà nu d'eira, ni amunt ni aval. E lura nu d'eiran neir ils ögls plü. Hai, e'l babau m'avaiva tut cul man intuorn la gula chi faiva tuc tuc tuc. E lura m'ha'l tut suot bratsch ed es i tras ils schlers cun mai, tras las chasas ed aint ed our da las tarschendas s-chüras, cunter il mür sunteri, adascus, e lura cun passuns sur l'En via. I's dudiva las uondas e da tschella vart il schuschuri dals pinuns nairs. Il babau es i cun mai fin via Chasellas, aint in sia chamonna a la riva da l'En. E là tscherta ch'el vess fat zappaditsch cun mai. Schi nu füss stat la s-chella! Da s-chellas ha'l temma, il babau, dal cler e da las s-chellas mütscha'l. Mo cur chi'd es s-chür è'l ün nosch, el spetta be fin chi nu's doda nöglia, lura vain el. Mo la s-chella da nossa Brüna, quella sto'l avair dudi, sur l'En nan. Quai es bain perquai ch'el m'ha laschè ir subit. Eu sun lura curri tras il god e nan da la Punt Gurlaina, tras cumün, aint in chasa e giò da s-chala d'cuort. Mo il babau es curri davo. E gùsta sün plan s-chala, ingio ch'el m'avaiva tut, là m'ha'l tschüf oura. Mo inaquella la sadella es rodlada giò da s-chala fin vi pro'l patütsch ed ha fat üna caneruna, tant cha'l babau es i aint il mür. El füss gnü oura dalunga darcheu schi nu füss stat il cler sù da l'üsch d'ui. Meis bap es gnü our in cuort, ha tut sù la sadella suos-cha ed ha dit:

«Tü est ün pover mamau, gnanca bun da portar giò la sadella per bap, cun bod trais ons! Varguogna! Vè giò qua subit!»

El m'ha dat üna schleppa. Lura è'l i via ed ha arschantà la sadella suot la spina ed ha dit cun ir aint in ui:

«Nu sast tgnair pel monch, saimpel!»

Mo la schleppa ha dalunga rafüdà da far mal, perche cha aint in stalla d'eira il min. Il minin es gnü nan ed intuorn mas chommas per dir buna saira e per dir ch'eu nu dess cridar. Cha quai nu fetscha nöglia, ha'l dit, il min, ch'eu dessa uossa dar, sco adüna, il lat aint il plattin, dasper la pütta. E cavia la Brüna ha dat dal cheu cur ch'ella m'ha vis, tant cha sa s-chella ha cumanzà a rier, e lura las s-chellas da tschellas vachas han respus, e tanteraint riaiva perfin la bronzina da la chavra mutla cavia; la sadella da bap riaiva aint per mai, suot la vach'oura, il min riaiva e perfin las muos-chas intuorn il pair da glüm, tuots riaivan e d'eiran cuntaints cha quel maglinatsch d'ün babau nu d'eira plü.

E vi da la maisa da chadafö rian eir amo adüna: bap, mamma e Beppo. Bap ha dit davo üna pezza:

«Va uossa our in piertan, figl, be sulet, e muossa cha tü nun hast plü temma. Cla Biert nun ha temma dal s-chürun! Va oura!»

Eu sun i via pro l'üsch e n'ha dit a Beppo: «Ta Bet, türun temma na na.»

Lura n'haja drivi be planin l'üsch chadafö e n'ha cuccà oura. El d'eira coura! Aint il chantun dal piertan, lung e stigl, e faiva siglins e riaiva, cullas spadlas, cul vainter. La vusch dal bap: «Va oura, figl, e serra l'üsch!»

Eu n'ha serrà l'üsch coura, mo eu n'ha tgnü ferm vi da la nadiglia e n'ha guardà sün quella sribla da glüm chi gniva suot l'üsch oura e chi faiva cha'l babau nu das-chaiva gnir nan plü daspera. Eu n'ha clomà: «Babau, passà!»

La vusch dal bap quaint: «Brav, figl!»

Il babau nu d'eira amo passà. Mo lura es gnü la vusch da mamma our da chadafö: «Il babau es ün pover, sast figl, ün poverin. Adüna sulet.»

Oh, ün poverin. Mo tschütta, il babau nu ria plü, uossa, e nu fa plü siglins. Mo guarda, el vain adüna plü pitschen. Ah, uossa nun è'l plü!

Las principalas publicaziuns da Cla Biert

In rumantsch

Pangronds, set raquints valladers. Ediziun da la Stamparia engiadinaisa, Samedan 1950.

Amuras (raquints). Chasa Paterna, Lavin 1956.

Laina verda (raquints). Chasa Paterna, Lavin 1958.

La Mūdada (roman) Ediziun da l'autur 1962, cun restampa plü tard.

Fain manü, raquints per la giuventüna. Tuts in part our da las collecziuns precedaintas, in part novs. Ediziun da la Lia Rumantscha, Cuira 1969; seguonda ediziun da l'Uniun dals Grischs, Zernez 1979.

Her ed hoz (raquints.) Annalas da la SRR e squitsch zavrà landroua, ann. 88, Cuira 1975.

Il descendent – Der Nachkomme (raquints.) Rumantsch cun traducziun tudais-cha ed introducziun dad Iso Camartin. Ediziuns Benziger + EX LIBRIS, Turich 1981.

Singuls raquints publichats davopro in cudesch o bricha, mo eir *serias da raquints* laschet Cla Biert cumparair in chalenders, revistas e gazetatas rumantschas; bainquants raquints cumparittan in versiun sursilvana, sutsilvana e surmirana; varsaquants gnittan eir tradüts in tudais-ch (guarda qua suotvart) ed in frances, sper quels reunits in collecziuns.

Raquints da Cla Biert publichats in otras linguas

Bei den Teichen (raquints.) Traducziun dad Andri Peer e da l'autur. Ediziun Benziger, Turich ed Einsiedeln 1963.

Only a game and other stories. Traducziun inglausa da Alan Brown. Ediziun Peter Owen, Londra 1969.

Il descendent. Rumantsch e tudais-ch. Guarda survart (CH).

L'erede. Las medemmas istorgias dal «descendent», tradüttas in talian dad Elena Calanchini. Edizioni Casagrande, Bellinzona e Longanesi & C. Milan (CH) 1981.

Une jeunesse en Engadine (il descendent) tradüt da Gabriel Mützenberg in frances. Editions de l'Aire et EX LIBRIS, Lausanne 1981.

Ouvras tradüttas in ladin da Cla Biert

Divers quadernets da «l'Ouvra svizra da lectüra per la giuventüna»; guarda catalog da retrar pro la Lia Rumantscha.

Cudeschs da pops per uffants dad Alois Carigiet, versiun ladina da «Zocla, Zila, Zepla», «Viturin e Babetin» scopür «Maurus e Madlaina»; volüms cumparüts in rumantsch pro la Lia Rumantscha.

«Inscunter a Baiva», cumedgia in dialect bernais in trais acts da Paul Schenk. Adaptaziun in puter(!) da Cla Biert. La Scena nr. 10 1956.

Cla Biert in antologias

Prosa ladina en versiun sursilvana. Cla Biert es rapreschantà laint cun «Igl um strom», «Ora spels puozs», «Muras neras» e «La faultsch». Ediziun Fontaniva, Cuera 1971.

The Curly-Horned Cow (la vacha cranzla). Antologia chüra-da da Reto R. Bezzola sün incumbenza da l'Unesco. Da Cla Biert cuntegna ella üna versiun inglausa dad «Amuras nairas», fatta dad Elizabeth Miller Maxfield. Ediziun Peter Owen, Londra 1971.

Rumantscheia. Eine Anthologie rätoromanischer Schriftsteller der Gegenwart. Procurada da l'associaziun QUARTA LINGUA. Da Cla Biert sun cuntgnüts laint in rumantsch ed in versiun tudais-cha sinoptica ils raquints: «Bap va» (chapitel our da «La Mūdada»), «Il babau» e «La duonna da Robinson». Prüma ediziun (cun restampa dal 1981) Artemis Verlag, Turich e Muongias (München) 1979.

Sün fanestra. Raquints per la giuventüna. Da Cla Biert cuntegna la culana: «Il larschin», «In tablà», «Il ballun da Piccard», «Las glüms» e «Sar Constant». Ediziun da l'Uniun dals Grischs, Schlarigna 1980.

Anthologie Rhéto-romane da Gabriel Mützenberg. Da Cla Biert as chatta laint in versiun francesa il chapitel «Chez l'épicer» («Il butier») our da «La Mūdada». Editions L'Age d'Homme, Losanna 1982.

Ingio as poja s'indreschir plü da manü sur da Cla Biert?

Referimaints vaira extais cuntegnan:

Die zeitgenössischen Literaturen der Schweiz illa seria «Kindlers Literaturgeschichte der Gegenwart». Publichà da Manfred Gsteiger. La part rumantscha vain trattada da Leza Uffer. Kindler Verlag, Muongias 1974.

Destin de la langue et de la littérature rhéto-romanes da Gabriel Mützenberg. Ediziuns L'Age d'Homme, Losanna 1974.

Rätoromanische Gegenwartsliteratur in Graubünden dad Iso Camartin. Interpretationen und Interviews. Ediziun Desertina, Disentis/Mustér 1976.

Litteratura dals Rumauntschs e Ladins da Reto R. Bezzola. Ediziun da la Lia Rumantscha, Cuira 1979.

Tanter bainquants singuls stüdis sur da Cla Biert citaina:

Cla Biert – La Mūdada. Impressiun dad Imelda Coray-Monn. Annalas da la SRR, ann. 84, 1971.

Tendenzas animisticas, persunalisticas e magicas illa prosa ladina contemporana dad Arnold Rauch. Annalas da la SRR, ann. 94, 1981 ed in squitsch zavrà.

Documaints da fonoteca

Da Cla Biert (part in cumpagnia cun oters artists) existan plattas da grammofon cun chanzuns e lectüras litteraras, implü farischels cun tarablas chi sun in vendita pro la Lia Rumantscha e l'Uniun dals Grischs. Implü posseda il Post da programs da la Cumünanza Radio e Televisiun rumantscha üna seria da farischels (na in vendita) cun chanzuns, musica instrumentala, commentars, referats, algords ed impustüt eir raquints da Cla Biert (taidla las duos emissiuns Radioscola), lets da l'autur sves.

«Sulet, cul segn da teis perdavants aint il crap, aint il lain, aint il sang. Il merl da l'aua ha seis clom d'autruras. E tû, che respuondast a l'En?» (Il chomp sulvadi)

Cla Biert tuornond da Carschenna (Segl i. Tumgias-cha) cun pass schlantschà e tschera pensiva (1975)

